

Jana Mali

KVALITETA ŽIVLJENJA IN ZADOVOLJSTVO STANOVALCEV IN ZAPOSLENIH V DOMU STAREJŠIH OBČANOV

UVOD

V domu starejših občanov Preddvor si zaposleni prizadevamo, da bi bilo našim stanovalcem bivanje v domu čim bolj prijetno. Zavedamo se, da nobena institucija ne more nadomestiti doma v prvotnem pomenu, tudi naša ne, lahko pa se mu zelo približa. Zato poskušamo obravnavati stanovalce kot posameznike s svojimi individualnimi potrebami, željami in interesi. Zaradi nekaterih značilnosti institucije kot take smo velikokrat nemočni in je to poslanstvo našega dela zgolj iluzija. Odločili smo se z evalvacijo svojega dela raziskati, koliko mu zmoremo slediti.

Kot socialna delavka, zaposlena v domu, sem izvedla raziskavo, ki je bila zaradi narave problema zasnovana in obdelana kot evalvacija dela v domu po principu kvalitativne analize. V raziskavo sem vključila stanovalce, njihove svojce in zaposlene. Za zbiranje empiričnega gradiva pri stanovalcih sem uporabila nestandardiziran intervju, pri svojcih anketo po pošti in pri zaposlenih kombinacijo ankete s standardiziranim intervjujem. Vzorec raziskave je sestavljalo 35 stanovalcev, 26 svojcev in 31 zaposlenih. Zbiranje podatkov je potekalo od decembra 2000 do januarja 2001.

Glavna vprašanja raziskave so bila:

1. Kako so stanovalci zadovoljni s storitvami oskrbe in z načinom in obliko njenega izvajanja?
2. Kakšen odnos imajo zaposleni, ki izvajajo storitve, do stanovalcev?
3. Kje so pomanjkljivosti splošne ureditev življenja v domu?

ZADOVOLJSTVO S STORITVAMI OSKRBE

Storitve oskrbe v domu so različne, od načina in oblike njihovega izvajanja pa je odvisno zadovoljstvo stanovalcev z oskrbo v domu. O zadovoljstvu sem spraševala tako stanovalce kot svojce in zaposlene. Vprašanja sem razdelila na področja:

- zadovoljstvo s storitvijo
- informiranost o storitvi
- vpliv stanovalca na izvajanje storitve
- ustreznost časovne razporeditve izvajanja storitve.

Predvidevala sem:

- da so stanovalci v povprečju zadovoljni z vsemi storitvami, ki jih izvaja dom
- da so dovolj informirani o prehrani, premalo pa poznajo ostale storitve v domu
- da ne morejo vplivati na izvajanje storitev, ampak morajo sprejeti ponujene storitve, kakršne so
- da nimajo vpliva na časovno izvajanje storitev, zaradi česar je premalo upoštevana njihova individualnost.

ODNOS ZAPOSLENIH DO STANOVALCEV

Počutje stanovalcev v domu je v veliki meri odvisno od odnosa zaposlenih do njih. Zlasti pomemben je ta odnos ob prihodu stanovalca v dom, saj naj bi za dobro počutje tako stanovalcev kot zaposlenih prišlo med njimi do nekakšne medsebojne harmonije. Zaposleni morajo imeti dovolj razvit čut za starega človeka, srce in dušo na pravem mestu in obilo pravega znanja, da znajo prisluhniti staremu človeku v stiski, ki jo občuti ob prihodu v dom ali pozneje. Koliko se nam v

domu to posreči dosežati in kako stanovalci ocenjujejo naše zaposlene, sem poskušala ugotoviti z naslednjimi sklopi vprašanj:

- vljudnost zaposlenih do stanovalcev
- način pogovarjanja zaposlenih s stanovalci
- zanimanje zaposlenih za reševanje problemov stanovalcev
- pomoč zaposlenih pri reševanju problemov stanovalcev
- pomoč stanovalcem pri vživljanju v domski način življenja

- vstopanje v sobe
- klicanje stanovalcev
- zaupanje, ki ga gojijo stanovalci do zaposlenih

- reševanje konfliktov z zaposlenimi
- pogostost konfliktov
- gojenje prijateljskih odnosov z zaposlenimi
- želje po večjem sodelovanju z zaposlenimi.

Predvidevala sem:

- da so zaposleni na splošno vljudni s stanovalci
- da je premalo pomoči namenjeno stanovalcem pri vživljanju v domski način življenja ob prihodu v dom
- da se zaposleni trudijo reševati probleme stanovalcev
- da zaposleni vstopajo v sobe stanovalcev tako, da potrka na vrata in počakajo, da jih stanovalec povabi v sobo
- da stanovalci ne zaupajo vsem zaposlenim enako
- da stanovalci nimajo pogostih konfliktov z zaposlenimi in si ne želijo večjega sodelovanja z njimi.

SPLOŠNA UREDITEV ŽIVLJENJA V DOMU

Splošna ureditev življenja v domu se nanaša na:

- seznanjenost s hišnim redom
- zadovoljstvo s hišnim redom
- seznanjenost s svetom stanovalcev
- seznanjenost z novostmi v domu
- pravice stanovalcev
- urejenost, razporeditev prostorov
- opremljenost prostorov
- možnost stika z zunanjim svetom.

Predvidevala sem

- da so stanovalci dovolj seznanjeni s hišnim redom, ga sprejemajo takega, kakršen je, in nanj

nimajo pripomb

- da je seznanjenost z domskim odborom in njegovim delovanjem dobra

- da so novosti v domu stanovalcem dobro posredovane

- da posebne pravice stanovalcev ne obstajajo
- da je oprema v sobah pomanjkljiva in stara, več bi lahko bilo enoposteljnih sob

- da stanovalce moti oddaljenost doma od mesta.

TEORIJA O KVALITETI ŽIVLJENJA V DOMOVH ZA STARE

Kvaliteto življenja v domovih za stare določa to, da o domovih govorimo kot o totalnih ustanovah, saj delujejo kot nadomestilo človekovih potreb. Hojniskova razmišlja o tem (1994: 3), da je posamezniku odvzeta prav vsaka skrb za samega sebe, to pa pomeni tudi razkroj odnosa do svoje identitete.

Položaj posameznika se v skupinskem bivanju izkaže kot enolično in formalno utapljanje v zakonitosti domskega reda. Skupinska oblika bivanja ohranja povprečništvu v zadovoljevanju tistega dela človekovih potreb, za katerega je namenjena. V njej ni prostora za širino zasebnosti. Zato sprejem v dom pomeni v resnici veliko več kot le preselitev iz enega v drug kraj (Kastenbaum 1985: 102-106). V obdobju vselitve se mora star človek sprijazniti z vsemi stranmi novega okolja. Bolj se mora sam prilagajati »domu«, kot se »dom« prilagaja njemu. Brezkompromisno prilagajanje je težaven proces v vsakem življenjskem obdobju. Prilagajanje v visoki starosti, sprejem novih pravil in ustvarjanje novih navad pa je izredno težaven proces, pogosto neizvršljiv (Ramovš 1992: 52).

Neprilagodljivost je delno tudi razlog za težaven odhod iz domačega okolja. Bivanjska zagata, kot imenuje odhod iz domačega okolja Ramovš (1992: 51), ga ubija. Še večja pa je, ko stopi v institucijo in se tam sreča s togim hišnim redom, ki ni prilagojen njegovim potrebam in navadam, ampak delovanju ustanove.

Hišni red v totalnih ustanovah sestavljajo številna pravila in zahteve, ki so prilagojene dnevni in tedenski tempu dogajanja v domu. Institucionalni red zmanjšuje svobodo in kontrolo, ki jo imajo stanovalci nad svojim življenjem (Hojnik - Zupanc 1994: 3). Omogoča pa dober nadzor nad posameznikom.

Institucija že s samim dejstvom svojega obstoja nadzoruje človeško vedenje; postavi vnaprej definirane modele vedenja, ki kažejo v določeno smer, s tem pa nasprotuje številnim drugim možnim usmeritvam (Berger, Luckman 1988: 58). Raziskave pa v nasprotju s tem ugotavljajo (Hojnik-Zupanc 1994: 4), da povečana kontrola nad svojim življenjem in okoljem v starosti pozitivno vpliva na psihično in fizično počutje. Tako Požarnik (1981: 149) meni, da je v domovih premalo spodbud za dejavnosti, zato so starostniki precej izpostavljeni tako imenovani senzorni deprivaciji – pomanjkanju raznoterih dražljajev, ki bi jim ohranjali »življenjsko budnost«. Posledice tega so zlasti občutki, da je življenje nesmiselno, nezadovoljstvo, izguba interesov in upad osebnosti nasploh.

Totalnost zajetja predstavlja tudi pregrada, ki jo institucija zgradi med seboj in zunanjim svetom (Flaker 1988: 76). To pri starem človeku v domu pomeni zlasti izgubo vseh dotedanjih socialnih stikov, kar se pogosto konča s popolno socialno osamo. Ta osama je toliko hujša, če star človek nima otrok, sorodnikov in znancev (Požarnik 1981: 149).

Kaj dosti mu ne pomagajo tudi nove vloge, ki jih pridobi z vstopom v institucijo, saj jih med množico nakopičenih starih in med seboj odtujenih ljudi ne more kaj dosti uresničevati.

Nenormalno so na enem prostoru nakopičeni le stari ljudje. Specifika teh ustanov je tudi v tem, da umre na leto v povprečju četrtnina vseh »oskrbovancev«, kar povzroča kopičenje občutkov tesnobe pri drugih starih ljudeh v ustanovi in pri zaposlenih (Cafuta 1995: 14).

Zato Acceto (1987: 33) predlaga, naj domove za stare ljudi izkoriščajo tudi mlajši ljudje, saj je druženje starejših in mlajših nadvse koristno in spodbudno za oboje. Srednja generacija je sedaj z njimi povezana le »službeno«, ko zanje dela, ne pa življenjsko, kakor je normalno za človeške odnose (Ramovš 1992: 51).

Ena bistvenih značilnosti totalne ustanove je tudi razcep med dvema skupinama ljudi v ustanovi – med varovanci (stanovalci domov) in osebjem (zaposlenimi) (Flaker 1988: 77).

Ramovš (1992: 54) te odnose hierarhično fiksira na podrejene in nadrejene. Stanovalec je na vsakem koraku v vlogi odvisnega, ki potrebuje pomoč, ki ne zmore, ki ne zna, nima ... To je lahko za človeka, ki je bil vse življenje samostojen in ponosen, neznosno, ponižujoče.

Kastenbaum (1985: 103–104) ugotavlja, da si lahko posamezni člani osebja zelo prizadevajo za dobro počutje stanovalcev, vendar kljub temu delujejo po mehaničnih poteh »totalnega zavoda«. Razlog tiči prav v njihovi nadrejenosti, ki jih neopazno potiska v brezčutnost do podrejenih in v popredmeteno ravnanje z njimi.

Domače raziskave kažejo, da stanovalce moti zlasti neosebno in avtomatično ravnanje osebja, kakor da so nebolgljeni, mladoletni otroci (Požarnik 1981: 147). Še posebej težko je stanovalcem, ki so popolnoma odvisni od tuje pomoči na negovalnih oddelkih. Njim pomeni razkošje že, če lahko sami opravijo hranjenje ali odvajanje ali če jim pri tem res stoji ob strani kdo s človeškim poslušom in ljubeznijo (Ramovš 1992: 53).

Birsa ugotavlja (1992: 32–33), da so srčna kultura, izobrazba in strokovna usposobljenost pomožnega strežnega osebja v domovih na nizki ravni. Zdi se nam, da za taka opravila niso potrebne posebne kvalifikacije. Največkrat jih ljudje sprejmejo le prehodno, iz nuje po preživetju.

Res je, da je zlasti pri negibnih in nezdržnih bolnikih njihovo delo naporno, pogosto odvratno. Toda nič slabše ni, če ga vsaj tu in tam opravljajo z nasmeškom, kakor če so vedno slabe volje. Emocionalno delo je tu nujno in nepogrešljivo. Ker zahteva od zaposlenih »osebno(stno) razdajanje«, prispevanje samega sebe v (plačano) delo (James 1989: 19), ni zadosti le rutinsko opravljeno delo. Pomeni še več, saj po Jamesu (*op. cit.*: 33) pomanjkljiva navzočnost ali odsotnost emocionalnega dela povzroča pri zaposlenih občutke neprimerno opravljenega dela. Delo od zaposlenih zahteva usmerjanje in nadziranje čustvenih odzivov in čustvenega izražanja. Ker mora zato vsak zaposleni vložiti tudi delček sebe, je delo zelo težavno, saj neposredno vpliva na delavčevo čustveno stanje.

Odnos in sodelovanje med upravo, zaposlenimi in starimi v instituciji ne potekata vedno enostavno (Smolič-Krković 1974: 117). Vsak v tej situaciji izhaja iz svojega položaja in treba je vložiti veliko truda pri vzajemnem razumevanju, da se dosežejo skladni odnosi.

Ena redkih raziskav, ki ugotavljajo odnose med starimi in zaposlenimi v domu (Jang 1993: 69), je ugotovila, da imajo stanovalci več priložnosti za tiste aktivnosti, ki zanimajo zaposlene ali se zdijo primerne zaposlenim. Pri določenih aktivnostih pa osebje sploh ne zazna, kako pomembne so te aktivnosti za stanovalce.

Čim manj moči bo imela ranljiva oseba (stanovalec), tem večja je verjetnost, da bo izbira pogojena z institucionalnimi in strokovnimi potrebami (Brandon 1992: 10).

Osnovni pogoj, da življenje in sožitje v ustanovah, kakršni so veliki domovi za stare, potekata v mejah človeškega, je ta, da ima zaposleno osebe zadostno razvite socialne zmožnosti za delo z ljudmi in za ljudi (Ramovš 1992: 53–54). To so zlasti čut za sočloveka, vživljanje vanj, razumno in socialno organiziranje samokontrole lastnega vedenja in ravnanja (avtokratičnost in super-vizija).

Naloga profesionalca je posvetiti več časa posamezniku, prisluhniti njegovim željam, najti načine za posredovanje informacij, ki mu bodo pomagale pri izbiri in vključevanju v načrtovane dejavnosti (Lucas 1993: 29).

Prihodnost domskega bivanja je v čim večji individualizaciji oziroma spoštovanju individualnih potreb in zasebnosti stanovalcev (Hojnik – Zupanc 1994: 12). To je tudi eno izmed etičnih načel, ki ga morajo izpolnjevati vsi zaposleni v socialnem varstvu: »z namestitvijo v državno, zasebno ali dobredelno ustanovo nadomeščamo življenjsko okolje, ki ga daje družina: človečnost, zasebnost, toplino, varnost in domačnost«.

Uporabnice in uporabniki domov za stare naj bi glede na to prostovoljno soodločali o svojem vsakdanjem življenju in počutju (dnevni red, prehrana in čas obrokov, preživljanje prostega časa in razvedrila po lastni izbiri, nedotakljivost zasebnega kottička, omogočanje kulturnega, verskega in družabnega življenja ...). Krajše rečeno, to pomeni, da imajo stanovalci možnost sami odločati o svojem vsakdanu, o neposredni pomoči in o prihodnjem življenju.

V procesu pomoči morajo delavci teh ustanov varovati dostojanstvo, zasebnost, avtonomijo in individualnost posameznika, upoštevati njegovo kulturo in vrednote ter si prizadevati za uporabo njim razumljivega jezika na ravni komunikacije (Cafuta 1996: 14).

Poslanstvo socialnega varstva (in socialnega dela) je torej v tem, da razvija in širi življenjske priložnosti za ljudi, ne da bi pri tem (podobno kot v drugih strokah) ljudem predpisovala, kaj je najboljša rešitev za njihove potrebe (Rapoša Tajnšek 1996: 8). Pomoč ljudem je proces, v katerem strokovni delavci skupaj z uporabniki iščejo možne rešitve problema. Zato lastno odločanje stanovalca pomeni njegovo sodelovanje pri

iskanju alternativ in izbiri rešitev za določanje njegovega življenjskega vsakdana. Vsak človek, ne glede na to, ali je star ali bolan, potrebuje občutek nadzora nad svojim življenjem.

REZULTATI RAZISKAVE

Raziskava je poleg konkretnih odgovorov na zastavljena vprašanja opozorila tudi na nekatere teoretsko zanimive ugotovitve, opisane z izrazi odnosni sistem, emocionalno delo, odnos zaposleni–stanovalci, adaptacija na domski način življenja, kritičnost vprašanih, odnosi med stanovalci, zadovoljstvo stanovalcev.

ODNOSNI SISTEM

Kvaliteta življenja stanovalcev (in zaposlenih) in njihovo (medsebojno) zadovoljstvo temelji na odnosnem sistemu, ki je večslojen. Nanaša se na odnos med zaposlenimi in stanovalci, med zaposlenimi in svojci, med stanovalci in njihovimi svojci, med samimi stanovalci in med zaposlenimi. Dober odnosni sistem zagotavlja kvalitetno delo in zadovoljstvo na vseh ravneh sistema. Odsotnost konfliktov na ravni zaposleni–svojci–stanovalci kaže na dober odnosni sistem. Le nekateri stanovalci priznajo, da so kdaj prišli v konfliktne odnose z zaposlenimi. Običajno je do tega prišlo pri pospravljanju omar, kar je povsem razumljivo, saj je to direkten poseg v njihovo zasebnost. V zvezi s tem navajam opis konflikta iz zapisa intervjuja: »V konflikt je prišel z njimi, ko so mu hoteli pospraviti čisto omaro. Vzeli so mu kavo, sladkor, baterijo in vrgli vse v kontejner. Še isti dan je našel vse svoje stvari v vreči pred kontejnerjem. Ne ve, zakaj je to bilo dobro. Boji se, da se bo to še ponovilo in hoče več kontrole nad takim početjem.«

Dober odnosni sistem nekoliko ruši le slabo sodelovanje med vsemi profili zaposlenih (zlasti v enoti zdravstvene nege in oskrbe) in pomanjkanje medsebojne komunikacije, a to še ne vpliva odločilno (negativno) na zadovoljstvo stanovalcev s storitvami doma.

EMOCIONALNO DELO

Občasne konflikte med stanovalci in zaposlenimi lahko razumemo tudi kot posledico neupoštevanja pravil emocionalnega dela, ki je pri delu s starimi ljudmi v domu nujno, saj omogoča upoštevanje stanovalčeve individualnosti. Od zaposlenih zahteva »osebno(stno) razdajanje«, prispevanje samega sebe v delo; rutinsko opravljeno delo zanj ne zadostuje. Čeprav je emocionalno delo nujna sestavina opravil, ki jih opravljajo zaposleni v domovih za stare, pa se v strokovnih krogih in med zaposlenimi s tem izrazom ne omenja pogosto. V opisih posameznih delovnih mest lahko najdemo elemente, ki jasno kažejo na potrebo po urejanju lastnih čustvenih odzivov in čustev drugih (tj., starostnikov), zato je raba izraza »emocionalno delo« smiselna in upravičena. Iz opisa delovnih mest, kjer so zaposleni v neposrednem stiku s starostnikom večino delovnega časa, povzemam:

- bolniška strežnica (čistilka) naj bi imela human in vljuden odnos do stanovalcev, mora biti komunikativna, tolerantna in prijazna;
- bolničarka naj bi imela human odnos do stanovalcev, rezultat njenega dela naj bo zadovoljen in urejen starostnik, sposobna mora biti komuniciranja, mora biti tolerantna, prijazna in čustveno stabilna;
- zdravstveni tehnik, delovna terapevtka in fizioterapevtka morajo biti komunikativni, natančni in zanesljivi, tolerantni, prijazni in čustveno stabilni;
- socialna delavka mora poskrbeti, da je rezultat njenega dela ugodna psihološka klima med stanovalci, mora biti komunikativna, prijazna, tolerantna, natančna, zanesljiva in čustveno stabilna.

Treba je upoštevati, da emocionalno delo dejansko poteka v kompleksnem, zapletenem in težkem emocionalnem kontekstu. Starostniki s prihodom v dom doživljajo mešana čustva.

Odhod v dom je zanje »izhod v sili«, ker sami ne morejo več skrbeti zase, prav tako tudi ne njihovi svojci. Naloga zaposlenih je zato predvsem pomoč pri čustvenih težavah, s katerimi se srečujejo: tolaženje, osmišljanje življenja, dviganje samozavesti in dajanje občutka pomembnosti. Življenje v domu jim poskušajo prikazati kot življenje velike družine, kjer lahko najdejo svoje mesto, zaupanje, toplino in novi dom. Med starostnikom in osebjem mora priti do nekakšne harmonije, ki temelji na medsebojnem osebnem odnosu,

razumevanju starostnikovih problemov in zlasti rahločutnem zaznavanju njegovih potreb in želja. Zato se morajo zaposleni velikokrat postaviti v vlogo starostnika.

Ne glede na delo, ki ga kot zaposleni opravljajo, so vsi vprašani mnenja, da se morajo pri delu vživeti v vlogo starostnika, saj lahko le tako dovolj kvalitetno opravljajo delo. To pomeni, da je dobro opravljeno emocionalno delo pogoj za kvalitetno in učinkovito delo nasploh, saj vprašani pravijo, da na ta način lažje opravljajo svoje delo.

Vsem vprašanim se zdi pomembno vzpostaviti pristne človeške odnose s stanovalci. Zavedajo pa se, da pristnih človeških odnosov ne smemo enačiti s prijateljskimi odnosi. V odnosu s starostnikom morajo znati postaviti meje in ohraniti profesionalno distanco. Nekateri upoštevajo meje, do katerih naj se razvije odnos s stanovalcem: »Prijateljske odnose s stanovalci je težko vzpostaviti, ker ljudje od tebe potem preveč pričakujejo.« Zato emocionalno delo zahteva precej osebne zrelosti, čustvene stabilnosti, znanja in izkušenj pri delu z ljudmi. Povzročča pa pri zaposlenih tudi določene emocionalne posledice. Večina zaposlenih namreč po končanem delovnem času še vedno razmišlja o starostnikih in njihovih problemih, kar pomeni obremenitev zaposlenih tudi izven delovnega časa. Srednje in višje izobraženi kader se o teh izkušnjah in čustvenih problemih pogovarja s sodelavci, medtem ko bolničarke ostajajo s takimi problemi same, jih ne delijo z drugimi.

Raziskava je pokazala tudi, da smrt stanovalcev nehote vpliva na emocionalno stanje vprašanih in od njih zahteva urejanje oz. nadziranje svojih čustvenih stanj. Čeprav si dopovedujejo, da je smrt del vsakdanjega življenja in njihovega dela, jih vsaka smrt stanovalca čustveno prizadene. Med dobljenimi odgovori sta bila tudi naslednja: »Smrt stanovalca me neposredno ne prizadene. Ustvari pa nehote neko stresno situacijo v meni in na moje počutje ne vpliva dobro. Zato ob smrti stanovalca pomislim raje na prijetne stvari.« In: »S smrtjo se ne želim obremenjevati. Skušam prezreti, da je nekdo umrl, in se raje bolj posvetim še živečim stanovalcem.«

Urejanje lastnih čustvenih stanj (»pomislim raje na prijetne stvari«, »poskušam prezreti, da je nekdo umrl, in se raje bolj posvetim še živečim«) je ob smrti stanovalcev torej pogosto neizogibno. Osredotočiti se na lepe dogodke, preusmeriti na še živeče. Iz raziskave je tudi razvidno, da téma smrti ostaja tabu, o njej se med zaposlenimi ne

govori, zato se tudi doživeti čustev ob smrti ne deli s sodelavci.

ODNOS STANOVALCI-ZAPOSLENI

Velikega pomena pri zagotavljanju kvalitetnega dela in odnosov s stanovalci so spodbude zaposlenim pri delu. Mednje uvrščajo zaposleni pripravljenost stanovančev, njihovo pripravljenost za pogovore, zadovoljstvo z življenjem v domu in življenjsko pozitivno naravnost.

Na drugi strani stanovalci ocenjujejo zaposlene zelo pozitivno: kot vljudne, pripravljene reševati probleme, vedno pripravljene odgovoriti na vprašanja in prijazne. Ob tem pa dodajajo, da ima vsak izmed zaposlenih tudi kdaj slabe dneve, vendar jim jih oprostijo.

V domu živi veliko ljudi, ki ne morejo več skrbeti zase. Nepokretni so odvisni od osebja v smislu zagotavljanja osnovnih življenjskih potreb (hranjenje, oblačenje, umivanje), kakor tudi drugih, višjih potreb (druženje, utemeljevanje življenja). Odvisnost od osebja se z večanjem pokretnosti zmanjšuje. Invalidi in začasno odvisni od nege si lahko nekaj osnovnih življenjskih potreb zagotovijo sami, pokretni pa v celoti (vendar so vsi še vedno odvisni od osebja, saj lahko le od njih prejmejo storitve, ki jih plačujejo in zaradi katerih so v domu). Samostojnost v smislu skrbi zase je dovoljena in zaželeno, saj razbremenuje osebje in hkrati ohranja stanovalce vitalne in polne življenja. Nepokretni stanovalci ocenjujejo pomoč zaposlenih kot dobro, podrobno pa nam razkrivajo konkretni opisi pomoči:

Čisto je dovolj. Za nego potrkajo na vrata, pozdravijo, a ne povedo, kaj so prišli delat. Če pozvonim, se na zvonec hitro odzove kakšna sestra. Če nima časa, mi pove, da bo prišla takoj, ko opravi prejšnje delo. Prizna, da ne sme biti prezahteven. Tu ni hotel in nima vsak svoje strežnice. Kapanja je dovolj. Zdravila trenutno pozna, potem pa pozabi, katero bolezen zdravijo. Zaposleni so prijazni, a velja ta značilnost, da moraš biti ti z njimi prijazen, da so potem tudi oni s teboj. Če neprestano zvoniš, ker jih potrebuješ, si slabo zapisan. Kličejo ga po imenu in priimku. Zaupa le eni negovalki.

K zdravniku ne gre in tudi on ne pride do nje.

Opazila je, da je sedaj v domu zdravnica in zdi se ji boljše od prejšnjega zdravnika. Zdravil, ki jih dobiva, ne pozna in nihče ji ne zna povedati, za kakšno bolezen jo zdravijo. Tudi kavo bi rada z mlekom, a ne ve, če se lahko to dobi. O pregledih ni obveščena in ne hodi na zdravniške preglede. Zaposleni se hitro odzovejo na njen zvonec. Težave je imela do sedaj edino z eno negovalko, ki je samo hitro pogledala v njeno sobo, nič ni pozdravila in prav na hitro je odšla iz sobe, ne da bi ji pomagala. Zaposleni opravljajo nego človeško in prijazno. O tem nima pritožb. Včasih je bila ena od negovalk do nje zadržana, a se je sedaj spremenila. Kopajo jo enkrat na mesec in to se ji zdi dovolj. Sprijaznila se je že, da tako ne bo nikoli, kot je bilo doma.

ADAPTACIJA

NA DOMSKI NAČIN ŽIVLJENJA

Prihod v dom doživljajo stanovalci kot travmatično izkušnjo, zato so mnogi pozabili nanj ali pa se ga spominjajo kot negativen dogodek. Občutek imajo, da so bili prepuščeni sami sebi, da jim nihče ni pojasnil pravil življenja v domu in da so se morali prilagoditi novemu okolju, kakor so vedeli in znali. Opaziti je, da so negativne izkušnje posledica prihoda v dom npr. zaradi nenadne bolezni, ko starostnik ni bil pripravljen na odhod v dom. Pogost je tudi občutek »diktatorstva«; nanaša se na občutje podrejenosti, nemoči pri odločanju o svojem življenju in načinu svojega življenja. Pojavlja se pri vseh kategorijah stanovalcev, ki se soočajo s pravili novega življenja.

Tisti stanovalci, ki so v dom prišli na lastno željo in pobudo, še dokaj zdravi in mobilni, se tudi prihoda v dom spominjajo kot nečesa lepega in pozitivnega - vsi so jih lepo sprejeli, jim razložili pravila in način življenja v domu. Navajam nekaj opisov:

Prihoda v dom se spominja v slabi luči. Bila je zelo bolna, za vse ji je bilo vseeno, tudi da je pristala v domu. Za nikogar se ni zanimala in sploh se ne spomni, kako točno je prišla v dom. Ve le to, da ji je socialna delavka v bolnici povedala, da ne gre domov, ampak v hiralnico. To je sprejela, saj tako ni nič mogla. Ni hodila, ni sama jedla, še spomni se ne vsega. Vse je bilo zelo čudno. Potem je počasi prišla k sebi,

tudi ven je lahko šla na zrak, dokler ni ponovno shodila in opazila, da je poleg starega doma tudi novi dom. Oglejala si je sobe v novem domu in si zastavila cilj, da bo nekoč tu. Vprašala je glavno sestro, kdo lahko živi v novem domu, in dogovorili sta se, da bo lahko prišla tja, ko bo bolj zdrava. Še danes ji je hvaležna, da je držala obljubo in da je sedaj tukaj. Sicer ni bila takoj v svoji sobi, ampak že dvoposteljna soba je bila bolje, kot pa živeti v starem domu. In tako je počasi spoznavala novo okolje, nove ljudi, nove navade, nova pravila, vključila se je v delovno terapijo, si uredila svojo sobo. Sedaj je zelo zadovoljna, na začetku pa je bilo res vse zelo čudno in zavito v meglo.

Prihoda v dom se sploh ne spominja, ker je takrat bila zelo raztresena. Kar dolgo časa je potrebovala, da se je spet našla in postavila na noge. Potrebovala je predvsem mirne noči.

S prihodom v dom star človek ostane to, kar je bil (mati, oče, dedek, babica ...). Pridobi pa si tudi novo vlogo, postane stanovalac ustanove. Če je povsem odvisen od osebja, je lahko tudi oskrbovanec. Lahko pa si pridobi še dodatne nove vloge, ki si jih sicer ne bi, če ne bi živel v domu. Lahko vzpostavi nove medosebne odnose (sosed, prijatelj, predstavnik stanovalcev) ali nove delovne odnose (pomočnik v pralnici, delavec pošte). Nekaterim se »socialni status« tudi dvigne, saj so z vidika zaposlenih gospod ali gospa, kar prej v življenju nikoli niso bili. Spet drugim tako imenovanje ne ustreza, ker jih razosebi. Vsi vprašani navajajo, da jih zaposleni vikajo, kar kaže na ohranjanje distance v njihovih odnosih, čeprav so ti pristni in nekonfliktni.

Nekateri od vprašanih so ob prihodu v dom prejeli napisan hišni red, ki so ga pozneje tudi prebrali. Pravila hišnega reda so izvedeli od sostanovalcev, zaposlenih ali na podlagi lastnih izkušenj. Menijo, da pravila niso toga, ne bi jih spreminjali. Razmišljajo, da »pravila pri tolikšnem številu stanovalcev v domu morajo biti«. Nekaterim skupinam stanovalcev se celo zdijo premila.

Tu so opazna razhajanja v pogledih na življenje v domu med stanovalci in zaposlenimi. Prvim se zdijo pravila življenja v domu problematična, ker niso prilagojena potrebam, zahtevam in načinu življenja stanovalcev pred prihodom v dom. To po mnenju zaposlenih sploh ni mogoče, ker je na tako majhnem prostoru skupaj tako veliko ljudi.

Za lažje delo z njimi in primerno kontrolo nad njihovim življenjem so potrebna pravila hišnega reda, ki s svojo togostjo omogočajo »sožitje« starih ljudi tudi v šestposteljnih sobah.

KRITIČNOST VPRAŠANIH

Precej kritik navajajo zaposleni o domski arhitekturi in opremi. Zelo kritično ocenjujejo sedanje stanje. Premalo je enoposteljnih sob, slaba je tudi razporeditev prostorov. Večposteljne sobe ne omogočajo stanovalcem zasebnosti, ovirano pa je tudi delo (zlasti fizioterapije in nege), saj prihaja do fizičnih in psihičnih ovir bivanja v večposteljnih sobah. Zasebnost stanovalcev v sobah je motena že z vstopom zaposlenega v sobo, saj negovalno osebje v starem domu opravlja vse storitve tako, da v sobe stanovalcev kar vstopi in ne potrka. Nekateri se zavedajo te slabe navade, ki je postala že kar rutina, drugim pa se to zdi glede na razmere povsem primerno. Povsem drugačen je način vstopanja v novem domu, kjer so eno- in dvoposteljne sobe. Tu nekateri zaposleni na vrata potrkajo in počakajo, da jih stanovalac povabi v sobo.

V novem domu je oprema v sobah stara in pomanjkljiva. V starem domu pa je stanje še veliko slabše. V sobah je premalo miz (ali pa jih sploh ni), ni prostora za obleke, premalo je omar in negovalnih postelj.

V domu povsod primanjkuje manjših koticov za klepet, za sprejemanje obiskov stanovalcev in omogočanje zasebnosti. Problematičen je dostop do dvorane in ni prostorov za ortopedske pripomočke, ki bi bili hkrati pospravljeni in hitro dosegljivi.

Velik pomen za kvaliteto življenja v domu ima ohranjanje prejšnjega načina življenja. Zagotovi ga lahko kos pohištva, ki jih spremlja že celo življenje, ohranjanje prejšnjih navad (vrnitev v dom po 21. uri) ipd. Daje smisel nadaljnjemu življenju, daje jim občutek, da lahko o sebi odločajo samostojno, da niso aparat v rokah uprave doma. Kadar ohranjanje prejšnjega načina življenja pomeni kršitev hišnega reda, lahko stanovalac pride v konflikt z osebjem, vendar se lahko problemi ob konstruktivni rešitvi uredijo za obe strani. Da bi zaposleni zadostili tem potrebam stanovalcev, poskušajo čimbolj zadostiti njihovim individualnim željam. Še zlasti na področju prehrane lahko stanovalci prilagajajo urnik prehrane svojim

potrebam, želim in zahtevam. Odsotnosti, zamude ali želje sporočajo v kuhinjo in dobijo hrano izven določenega časa. Čeprav imajo mesto v jedilnici določeno že ob prihodu v dom, jih to ne ovira, saj vedo, da lahko izrazijo želje po spremembi mesta in da bodo njihove želje upoštevane. Tudi pri ostalih storitvah v domu so njihove želje dobro upoštevane.

Pri zbiranju tovrstnih podatkov sem dobila občutek nekakšne skromnosti, kot da stanovalci še nikoli doslej niso razmišljali o tem, da bi lahko zaposleni upoštevali njihove želje. Raje se prepuščajo že ponujenim storitvam in ne razmišljajo dosti o tem, da bi izražali svoje želje. Občutek pa imam, da bodo generacije, ki šele prihajajo v domove, imele več individualnih zahtev. Današnji stari ljudje v domovih so vajeni »skromne držbe«, ker je pomembna za njihovo dobro počutje in zadovoljstvo z življenjem v domu. Ne razmišljajo o svojih pravicah. Udobje je za mnoge že lasten WC v sobi, drugim pa mir in počitek. Za večino so streha nad glavo, hrana in topla soba vse, kar potrebujejo.

Temu je pogosto dodan stavek: »Dom je za starega človeka edina možna rešitev,« kar meji že na vdanost v usodo.

Kritiziranje ni pogosto. Nekajkrat sem zasledila želje po bolj pestri prehrani in večji izbiri zaposlitvenih dejavnosti. Največ kritik je doživela pralnica zaradi izgubljenega oštevilčenega perila ali zaradi uničenega perila. Stanovalci zato predlagajo drugačen sistem oddajanja umazanega perila in sprejemanje opranega perila.

Celo arhitektura in oprema v domu nista predmet enoglasne kritike. Tisti, ki živijo sami v sobi, se ne bi preselili v večposteljno sobo, tisti pa, ki so v večposteljni sobi, ne bi bili radi v sobi sami. Bojijo se samote, odtujenosti od ljudi in dogajanja v domu.

Večina vprašanih je tudi zadovoljna z opremo v sobah, čeprav ob tem dodajajo, da pač drugače ne more biti. Nezadovoljni z opremo kritizirajo njeno obrabljenost in slabo prostorsko izkoriščenost.

ODNOSI MED STANOVALCI

Medsebojna pomoč in samopomoč jim večata kvaliteto življenja. Vzdržujejo dober pretok informacij o dogajanju v domu, o novostih in spremembah. Poznajo domski odbor, ki je dejavnik demo-

kratičnega odločanja v domu. Iz vsega tega so izločeni stanovalci na negovalnem oddelku, ki so povsem odvisni od pomoči zaposlenih. Neinformiranost pa je opaziti zlasti pri tistih stanovalcih, ki so na splošno nezadovoljni s svojim življenjem v domu, s svojim zdravstvenim stanjem in trenutnim položajem. Nič jih ne zanima in o nobeni dejavnosti ali storitvi, ki jim jo dom ponuja, ne želijo biti informirani.

Glede na različne kategorije stanovalcev mlajšim veliko pomeni, da lahko ohranjajo stare in navezujejo nove stike z zunanjim okoljem. Za nepokretne so smisel življenja stiki z domačimi, za ostale pa zlasti dobri medsebojni odnosi in take dejavnosti, iz katerih je dobro razviden njihov osebni prispevek (pevski zbor, domski časopis, razstava ročnih del).

Stiki z zunanjim okoljem so za stanovalce zelo pomembni, saj so jih največkrat omenjali. Tu ne gre le za stike s svojci. Stik z zunanjim svetom je lahko star prijatelj, župnik, obisk otrok z vrtca ali stik s stanovalci drugih domov. Vsi dajejo ljudem občutek pomembnosti, veselje do življenja in odpravljajo diskriminacijo. Velik pomen imajo zato pri zapolnjevanju popoldnevov, praznikov in prostih dni, ko je v domu zaposlenih manj ljudi. Takrat se vse storitve odvijajo počasneje, ker pa stanovalci »razumejo« to pomanjkanje, se včasih raje odpovedo določenim storitvam in potrpijo. Nekateri so zaradi tega prikrajšani za boljše počutje. Kot pa so mi povedali, to človek najbolj občuti, kadar je odvisen od osebja ali če je nepokreten.

Pomemben element zagotavljanja kvalitete življenja v domu je tudi samoiniciativnost v smislu dajanja pobud za izboljšanje svojega življenja v domu. Izkušnje kažejo, da si le sam lahko polepša življenje v instituciji, pa naj se to nanaša na zadovoljevanje čisto osnovnih ali višjih življenjskih potreb.

ZADOLJSTVO STANOVALCEV

Stanovalci so zadovoljni s storitvami, ki jih ponuja dom, vsaj tako pravijo zaposlenim. Ustreza jim tudi delovni čas izvajanja storitev, z njim pa so zadovoljni tudi zaposleni. Zavedajo se, da so pri tem v ospredju interesi in potrebe stanovalcev, zato mnogi sploh še niso razmišljali o drugačnem času dela. S tako naravnostjo zaposlenih do stanovalcev se lahko že v začetnem

odnosu s stanovalci vzpostavijo dobre medsebojne vezi, ki so temelj dobre kvalitete življenja in zadovoljstva stanovalcev in zaposlenih.

K večjemu zadovoljstvu stanovalcev bi po mnenju zaposlenih pripomoglo večje upoštevanje njihovih individualnih želja, kar je sedaj omogočeno le deloma, vzrok pa je pomanjkanje zaposlenih na vseh delovnih področjih. Vsi zaposleni se zavedajo, da je pomembno upoštevati stanovalčeve individualne želje in si temu cilju (v čim večji meri) prizadevajo zadostiti. Zato tudi spremljajo delovanje domskega odbora, ki omogoča stanovalcem demokratično odločanje. O pravicah stanovalcev nekateri še niso razmišljali, drugi pa navaajo pravico do zdravnika, do socialne delavke, do individualnosti, soodločanja o življenju v domu, do zasebnosti in do pritožbe.

Čeprav je zaposlenih na vseh delovnih področjih v domu premalo, je vprašljivo, ali bi večje število zaposlenih prispevalo k večji kvaliteti dela. Na področju zdravstvene nege in oskrbe vprašani zato predlagajo spremembo organizacije dela, ki bi zagotavljala več kontrole medicinskih sester nad delom bolničark. Pogrešajo tudi timsko delo vseh zdravstvenih kadrov. Delovna terapevtka potrebuje sodelavko za funkcionalno delovno terapijo, a tudi prostor za izvajanje. Hišniku zapolnjujejo primanjkljaj vojaki na civilnem služenju vojaškega roka.

Vsi pa bi lahko, če bi bilo več zaposlenih, namenili več časa posameznim stanovalcem, njihovim potrebam, željam in zahtevam, torej njihovi individualnosti. Lahko bi jim prisluhnil, saj jim sedaj za to (po končanem delu) ostane premalo časa.

SKLEP

Raziskave, ki proučujejo kvaliteto življenja v domovih za stare v Sloveniji, so izvedene kot diplomske naloge študentov Visoke šole za socialno delo v Ljubljani. Vezane so na delo v konkretnih domovih in zato njihove sklepe težko posplošujemo na vse domove. Sklepi raziskav se opirajo na že znana dejstva, da kvaliteto življenja stanovalcev domov določajo dejavniki institucije in osebni dejavniki stanovalcev, ki so pogojevali njihovo življenje že pred prihodom v institucijo, imajo pa pomemben vpliv tudi sedaj v instituciji.

Tako Anita Bajsič (2000: 53) ugotavlja, da kvaliteto življenja v domu določajo različni dejavniki: ali je prihod v dom stanovalčeva nuja ali izbira, odnos starega človeka s svojci, kvaliteta delovnega življenja v instituciji in uspešnost delovanja institucije.

Zdenka Kramar in Irena Valenčak (2000: 65) skleneta svojo raziskavo z ugotovitvijo, da je kvaliteta stanovalcev v domu starih povezana z zadovoljstvom, pričakovanji in prioriteto, ki jo dajejo stvarjem v okviru ponudbe doma. Rezultati ankete so pokazali, da starim v domu največ pomeni dobra oskrba, nato sprejetost pri osebu in šele potem informiranost o zdravstvenem stanju. K dobri oskrbi pripomore pozitiven odnos zaposlenih do stanovalcev. Pomembno je, da se stari ljudje čutijo potrebne, da so ekonomsko neodvisni in da preživijo svojo starost aktivno. Redni stiki s svojci so pomemben dejavnik kvalitete življenja v domu.

Martina Martinčič in Veronika Dermastja (2000: 45) ugotavljata, da se je treba za kakovostno življenje v starosti truditi na vse strani. Razmišljata o nujnosti prenove vseh slovenskih domov, saj se zahteve starostnikov zvišujejo. Tako bo treba v prihodnosti delati domove z enoposteljnimi sobami in več dvigali.

Marjeta Štrekelj (2001: 35) kritizira rutinsko oskrbo v domovih, zaradi česar dom ne more zadovoljevati nematerialnih potreb človeka. Institucija ne more delovati idealno, lahko pa postane ustanova, ki bo ljudem bolj prijazna in v kateri bo namesto medicinskega prevladoval holističen pogled na človeka.

Pred leti sem tudi sama raziskovala institucionalne vidike življenja v domu upokoencev Kranj. Ugotovila sem, da se zaposleni zavedajo institucionalnih vidikov življenja v domu, se jih trudijo ublažiti ter s človeškim pristopom do ljudi večati kvaliteto življenja. Pri tem so zaradi nizkih normativov glede števila zaposlenih pahnjeni v rutinsko opravljanje dela, kar pa institucionalne vidike življenja le še okrepi. Za kvalitetno življenje morajo stanovalci »uporabljati« življenjski optimizem, veselje do življenja, samostojnost in človeški pristop do zaposlenih (Kambič 1997: 115), sicer jim preostane popolna pasivnost, vdanost v usodo ali upornišvo, kar pa seveda pri zaposlenih ni zaželeno in spoštovano.

LITERATURA

- B. ACCETO (1987), *Starost in staranje: Osnove medicinske gerontologije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- A. BAJSIČ (2000), *Preživljanje prostega časa in kvaliteta življenja pokretnih in nepokretnih stanovalcev v DVO Velenje*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga).
- G. BENDELOW, S. J. WILLIAMS (1998), *Emotions in Social Life: Critical Themes and Contemporary Issues*. London: Routledge.
- P. L. BERGER, T. LUCKMAN (1988), *Družbena konstitucija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- D. BRANDON, A. BRANDON (1992), *Praktični priročnik za osebje v službah za ljudi s posebnimi potrebami*. Ljubljana: VŠSD in PEF.
- M. BIRSA (1992), *Življenje po šestem križu*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- J. CAFUTA (1996), Etika in etična načela v socialnem varstvu. *Socialni izziv*, 2, 3: 10–15.
- V. FLAKER (1988), E. Goffman: Azili. V: V. FLAKER, M. UREK (ur.), *Hrastovski anali za leto 1988*. Ljubljana: RK ZSMS (73–137).
- I. HOJNIK-ZUPANC (1994), *Institucionalno bivanje starih ljudi*. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije.
- N. JAMES (1989), Emotional labour: Skill and work in the social regulation of feelings. *The Sociological Review*, 37, 1: 15–42.
- G. JANG (1993), Autonomy of institutionalized elderly: Resident and staff perception, *Social Work Research*, 29, 3: 69.
- J. KAMBIČ (1997), *Institucionalni vidiki življenja v Domu upokojenecv Kranj*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga).
- R. KASTENBAUM (1985), *Staranje*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- B. KLJUČAVŠEK-NOVAK (1994), Institucionalno varstvo in vloga družine z vidika domskega zdravnika. V: I. HOJNIK-ZUPANC (ur.), *Star človek in družina: Učna delavnica, posvečena 25. obletnici Gerontološkega društva Slovenije*. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije (78–85).
- Z. KRAMAR, I. VELENČAK (2000), *Dom za stare kot tretji dom*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga).
- B. KRAMBERGAR (1988), Skrb za stare v duhu vključevanja in ne izključevanja, *Zdravstveno varstvo*, 27, 3–5: 73.
- J. LUCAS (1993), Službe, ki ustrezajo potrebam uporabnikov, *Socialno delo*, 32, 1–2: 29–30.
- M. MARTINČIČ, V. DERMASTJA (2000), *Kvaliteta življenja stanovalk in stanovalcev v domovih za stare*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga).
- V. PEČJAK (1998), *Psihologija tretjega življenjskega obdobja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- H. POŽARNIK (1981), *Umetnost staranja: Leta, predsodki in dejstva*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- J. RAMOVŠ, T. KLDAPNIK, B. KNIFIC (1992), *Skupine starih za samopomoč: Metodični priročnik*. Ljubljana: Inštitut za socialno medicino in socialno varstvo.
- J. RAMOVŠ (1994), *Sto domačih zdravil za dušo in telo 2*. Celje: Mohorjeva družba.
- P. RAPOŠA TAJNŠEK (1996), Etika in etična načela v socialnem varstvu. *Socialni izziv*, 2, 3: 7–9.
- N. SMOLIČ-KRKOVIČ (1974), *Gerontologija*. Zagreb: Savez društva socialnih radnika socijalističke republike Hrvatske.
- Z. ŠADL (1999), *Usoda čustev v zgodovini civilizacije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

M. ŠTRELJ (2001), *Dom za stare - ljudem prijazna ustanova*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga).

M. TASANKOVIČ - LAMUT (1986), *Značilnosti družbenega varstva starejših ljudi ter osnove socialne gerontologije*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja.

Mirjana Česen

KAKOVOST ZAPOSLOVANJA POD POSEBNIMI POGOJI SKOZ PSIHOSOCIALNI VIDIK

UVOD

Varstveno-delovni centri (v nadaljnjem besedilu VDC) v skladu z določili zakona o socialnem varstvu izvajajo socialnovarstveno storitev vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji. V prispevku govorimo o kakovosti zaposlovanja pod posebnimi pogoji skozi psihosocialni vidik.

UPRAVIČENCI DO SOCIALNOVARSTVENE STORITVE VODENJA, VARSTVA IN ZAPOSLOTVE POD POSEBNIMI POGOJI

Upravičenci do te storitve so odrasli duševno in telesno prizadeti ljudje, varstveni. V skladu s pravilnikom o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev pridobijo to pravico odrasle osebe z zmerno motnjo v duševnem razvoju, odrasle osebe z zmerno motnjo v duševnem razvoju z dodatnimi motnjami v gibanju, odrasle osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju in dodatnimi motnjami in odrasle osebe s težjo motnjo v duševnem razvoju ob lažjih dodatnih motnjah. Pravico do vključitve pridobijo z 18. letom starosti, ko po zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb pridobijo tudi status invalida in materialno pravico do namembnih za invalide. Zgoraj navedena meja vključitve v VDC ni določena. Prav tako osebe z motnjo v duševnem razvoju v VDC usmerja komisija za ugotavljanje lastnosti invalidne osebe pri zavodu za zaposlovanje na osnovi 34. člena zakona o usposabljanju in zaposlovanju invalidnih oseb, ki se glasi:

Invalidne osebe, ki se ne morejo zaposlovati v rednih razmerah niti v invalidskih delavnicah in ki so potrebne posebnih oblik zavodskega

varstva, se zaposlujejo v zavodih za zaposlovanje invalidnih oseb pod posebnimi pogoji.

Motnja v duševnem razvoju pomeni pomembno omejitve v vsesplošnem funkcioniranju posameznika, to splošno podpovprečno intelektualno funkcioniranje, razeno na neadekvatnosti reagiranja (vedenja) na področjih samostojnosti, komunikacije, socializacije in razumevanja. Večina staršev naših varovancev ima podaljšane roditeljske pravice, ali pa so varovanci postavljeni pod skrbništvo, če njihovi starši niso več živi ali tanje ne morejo skrbeti. To pomeni, da imajo varovanci pravno status otroka do 15. leta starosti in nimajo opravilne sposobnosti.

Duševna prizadetost, motnja v duševnem razvoju in oseba z posebnimi potrebami – to so pojmi, ki so v pogovornem jeziku dokaj dobro poznani in pogosto rabljeni. Problem nastane, ko je treba za tem pojmom zaščititi osebo, na katero se besede večjeje. Tu kaj hitro nastopijo nesporazumi, zlasti ko se pogovarjajo strokovnjaki z različnimi osnovnimi izobrazbami. Vsak izmed njih namreč izhaja iz lastnega strokovnega znanja in izkušnje, kar pa ni nujno znako pri vseh (Hrastar 2001).

Za črna družbenih dejavnosti v slovenskem družbenem okolju je značilno, da je poskal skoraj izključno v mejah državnega sektorja. Pri nas nekareri varstveno-delovni centri, ki so prerisli iz delavnic pod posebnimi pogoji, obstajajo že več kakor 50 let, vendar še nismo splošno, enotne doktrine za delo na tem področju. O tem je tudi zelo malo napisanega. Zadnje čase nekateri publikacije s to tematiko izdaja prodvajem zveza društva za pomoč duševno prizadetim »Sožitje«, objavljajo pa predvsem avtorji, ki se pri svojem delu niti praktično srečujejo z odraslimi osebami z motnjami v duševnem razvoju.

